

Михайло ЧУЧКО

СТАНОВИЩЕ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ АРХІЄПАРХІЇ БУКОВИНСЬКО-ДАЛМАТИНСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Перша світова війна (1914–1918 рр.) суттєво вплинула на становище Православної Церкви на Буковині й національно-політичні орієнтири її кліру. З перших днів оголошення війни керівництво Буковинсько-Далматинської митрополії та переважна більшість буковинського парафіяльного духовенства на офіційному рівні демонстрували свою відданість Габсбургам і висловлювалися на підтримку їхньої політики. Більше 30-ти священників поповнили ряди армійських капеланів.

Під час бойових дій православні священники краю потерпали разом з населенням від свавілля вояків воюючих сторін. Клірики з русофільськими та прорумунськими поглядами зазнали переслідувань з боку австрійської влади. Важким тягарем під час війни лягли на Православний релігійний фонд, духовенство та парафії австрійські воєнні позики, реквізиції. У ході боїв зазнало пошкоджень багато храмів, окремі церковні споруди були зруйновані.

Через воєнні дії, на певний час було дезорганізоване церковне управління Чернівецької архієпархії. Митрополит Буковини і Далмації Володимир (Репта), залишаючись у Чернівцях під час першої російської інвазії в 1914 р., вимушено співпрацював з російською адміністрацією, що стало причиною для його інтернування австрійцями вглиб країни. Після відправки митрополита у серпні 1918 р. на pokій, цісар передав керівництво архімандритам Іполіту (Воробкевичу) та Тарасію (Тимінському). За цих обставин українці на певний час досягли паритету з румунами в управлінні Православною Церквою на Буковині.

Ключові слова: Буковина, Буковинсько-Далматинська митрополія, митрополит Володимир (Репта), архієпископська консисторія, православне духовенство, Перша світова війна, імперія Габсбургів.

Після того як Австро-Угорщина 28 липня 1914 р. оголосила війну Сербії, а з 6 серпня опинилася у стані війни з Російською імперією, по всій Габсбурзькій імперії запанувало неабияке патріотичне піднесення¹. Зокрема, у крайовій столиці австрійської Буковини

¹ Зайончковский А. Мировая война 1914-1918 гг. Т.1. М., 1938. С.8-14; Миронов В. Б. Первая мировая война. Борьба миров. М., 2014. С. 76-81; Бажанський І. Війна. Щоденник-хроніка буковинського педагога та письменника (Вашківці, 31.8.1914–29.12.1918/22). Чернівці, 2006. С. 31-32; Rusnac A. La intersecția civilizațiilor: orașul Cernăuți în anii Primului Război Mondial (1914–1918). Glasul Bucovinei Revistă Trimestrială De Istorie Și Cultură. Cernăuți-București, 2020. Nr. 1-2. Anul XXVI. Nr. 105, 106. P. 23.

Чернівцях 29 липня та 30 серпня також відбулися патріотичні акції під гаслами підтримки дій Габсбургів².

Виявляли патріотичні почуття до монархії Габсбургів у ці дні й представники Православної Церкви Буковини³, яку з 1902 року очолював архієпископ Чернівецький, митрополит Буковини і Далмації д-р Володимир (Репта) (1841–1926)⁴. 30 липня (12 серпня) владики Володимир видав сповненого патріотизму пастирського листа, у якому, окресливши тяготи початої війни, «подібної якої світ ще не бачив», звертався до духовенства і мирян Чернівецької архієпархії Буковинсько-Далматинської митрополії, щоби вони молилися «за Його Величність імператора та його армію, молили Бога за його здоров'я і перемогу», всіма силами підтримували австрійське військо та виконували всі розпорядження влади: військовозобов'язаним чоловікам і молодим людям, йти до війська і слухатися наказів, а тим хто залишається вдома, дотримуватися порядку в містах і селах, піклуватися про сім'ї військовослужбовців, які пішли воювати, опікуватися хворими і пораненими та підтримувати «Червоний Хрест», а також докласти всіх зусиль до збирання врожаю⁵.

З перших днів війни особливого патріотичного забарвлення набули публічні богослужіння. Вранці 18 серпня 1914 р., в день народження цесаря Франца Йосифа I, у православної кафедральній церкві Зішестя Св. Духа в Чернівцях митрополит Буковини і Далмації Володимир (Репта) у співслужінні духовенства відправив святкове богослужіння на якому були присутні представники влади⁶.

² Ботушанський В. Місто в період австрійського правління. Чернівці: Історія і сучасність (Ювілейне видання до 600-річчя першої писемної згадки про місто). Чернівці, 2009. С. 148-149; Rusnac A. La intersecția civilizațiilor: orașul Cernăuți în anii Primului Război Mondial (1914–1918). С. 24.

³ У 1914 р. Чернівецька архієпархія Буковинсько-Далматинської православної митрополії налічувала 394 храми і каплиці, 359 кліриків, 5 монастирів, 43 монахи, 8 монахинь та 581578 віруючих, переважно українців і румунів (Schematismus der Bucovinaer gr.-or. Archiepiscopal-Diocese für das Jahr 1914. Cernowitz, 1914. S. 29-30, 46, 171-172).

⁴ Schematismus der Bucovinaer gr.-or. Archiepiscopal-Diocese für das Jahr 1914. Cernowitz, 1914. S. 29-30.

⁵ Ein Hirtenbrief des Metropolitan Dr. Vladimir v. Repta. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*. 1914. 22. August. S.4; Ботушанський В. Місто в період австрійського правління. С. 150.

⁶ Die Feier in der Gotteshausern. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*. 1914. 19. August. S. 5.

**Іл.1. Митрополит Буковини і Далмації д-р Володимир (Рента)
(Фото з «Wiener Bilder», N.35. S.8)**

31 липня влада оголосила мобілізацію до війська чоловіків 1878–1890 років народження. Одночасно йшов набір до ополчення (Landsturm). Вже у перших числах серпня 4000 ополченців (Landsturmmänner) склали біля казарм у чернівецькому передмісті Роша присягу вірності цісарю. Після присяги з промовами до ополченців їхніми рідними мовами звернулися воєнні духівники, серед яких був православний румунський воєнний священник (Feldkurat)⁷.

Іл. 2. Військовий православний священник В. фон Василько

⁷ Добжанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). Одеса, 2008. С. 59.

Варто відзначити, що під час Першої світової війни воєнними духівниками в австро-угорській армії служило 30–40 православних священників з Буковини⁸. Відомо, що православними духівниками у полках цісарської армії та підрозділах крайової оборони православними воєнними духівниками (Feldkurat) служили отці І. Томяга, В. Василько фон Серецький, А. Боднарескул, Д. Пергінський, Т. Драчинський, І. Курчак, В. Тимінський, Д. Лагадин, О. Паулюку, Л. Болохан, О. Циганюк, І. Попеску, В. Бераріу, Дм. Бежан, Г. Антонович, В. Хахон, К. Грігорович, М. Козарічук, М. Копачук, В. Ракоче, М. Регуш, В. Резуш, С. Смерека, Т. Тудан, С. Релі, І. Брендзан, Д. Мунтян, д-р О. Ісопескул, І. Митрофанович. І. Жуковский та ін.⁹. А православний воєнний священник М. Руссу з Боян був відряджений для духовної опіки військовополонених в таборі Кеньсрмезьйо з вересня 1914 до травня 1916 року, де йому часто доводилося відспівувати померлих від епідемій¹⁰. Деякі з воєнних духівників були нагороджені за службу «Духовним хрестом заслуг», як, приміром, отці О. Паулюку, В. Тимінський та І. Митрофанович¹¹. Для духовної підтримки православних воїнів австро-угорської армії з благословення митрополита Володимира в роки війни було також видано два молитовники – один для солдат-румунів, а другий – для українців¹².

У селах при церквах та парафіяльних будинках на вимогу влади клірики мусіли виділяти місце під навчання рекрутів. Також, отримавши згоду від консисторії, митрополит Буковини і Далмації

⁸ Cuțui A. Participarea clerului ortodox bucovinean la Primul Război Mondial și Unirea Românilor din 1918. *Revista De Istorie Militară. București*, 2011. Nr. 1-2. P.53; Cuțui A. Clerul ortodox bucovinean și Marea Unire din 1918. *București*, 2017. P. 261.

⁹ Der Klerus im Kriege. *Grazer Volksblatt*. 1915. 19. Februar. S.7; Wohnungswechsel. *Curliste Carlsbad*. 1915. 1. Oktober. S.2; Das Leichenbegangnis des Generals Kolev. *Die Zeit*. 1917. 3. August. S.5; Patriotische Sammlungen. *Czernowitzer Tagblatt*. 1916. 14 April. S. 3; Heldentod eines gr. or. Feldkuraten. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*. 1917. 23. Oktoder. S. 3; Auszeichnung. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*. 1917. 28. Dezember. S.3; Militargeistlichkeit – Griechisch-orientalisch. *Ranglisten des Keiserlichen und Koniglichen Heeres 1918*. Wien, 1918. S. 1659-1664; Чучко М.К. «Й взяты Бога на помощь»: соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воєводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу). Чернівці, 2008. С.179; Чучко М. У горнілі випробувань: Православна Церква на Буковині в 1914 – 1919 рр. Чернівці, 2015. С. 11, 109, 111.

¹⁰ Militargeistlichkeit – Griechisch-orientalisch. *Ranglisten des Keiserlichen und Koniglichen Heeres 1918*. S.1663; Zaharia I. Clerul militar român din Austro-Ungaria (1914-1918). *Mistunea. Revista Centrului de Cercetare a Conlucrării Bisericii Ortodoxe cu Armata României «General Paul Teodorescu»*. 2015. Anul II. Nr.1 (2). P. 122.

¹¹ Auszeichnung. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*. 1917. 28. Dezember. S.3; Das Geistliche Verdienst Kreuz. *Weiner Zeitung*. 1918. 2. Juni. S.2; Auszug aus dem Verordnungsblatte Nr.96 fur das k. u.k. Heer vom 1. Juni 1918. *Feldblatt*. 1918. 2. Juni. S. 3.

¹² Zaharia I. Cărțile de rugăciuni pentru soldați-vademecum spiritual și cultural în timpul Marelui Război. *Astra Sabasiensis*. Cluj-Napoca, 2016. Nr. 2. P. 100-101.

Володимир доводив до відома міністра культів та освіти у Відні, що він погоджується на те, аби військові підрозділи використовували дзвіниці церков як спостережні пункти¹³.

З початком воєнного конфлікту проти Росії австрійська влада на Буковині почала арешти «шпигунів», особливо серед православного духовенства русофільської та прорумунської орієнтації¹⁴. За свідченням сучасника подій священника з Веренчанки д-ра К. Богатирця, настав час, коли «церкви залишилися без служителів, паства без душпастирів, настали порядки, коли австрійська влада передала звичайним жандармам владу над життям і смертю своїх співгромадян; жандарми отримали право кожного, запідозреного у зраді державі, без суду повішати чи застрілити»¹⁵.

Як згадував екзарх з Садогури Д. Кисіль-Кисилівський, керівництвом для жандармерії, був «дозвіл проводити обшуки і арешти без попереднього судового наказу». За твердженням о. К. Богатирця, виконуючи накази влади на початку серпня 1914 р. жандармерія й поліція підала арештам у Чернівецькій архієпархії майже всіх православних священників, членів руської народної партії¹⁶. Як свідчить о. Д. Кисіль-Кисилівський, з 1 по 27 серпня 1914 р. було заарештовано 15 священників (К. Богатирець, Д. Кисіль-Кисилівський, С. Волощук, 12 жовтня 1914 р.), Д. Дробот, О. Маковієвич, О. Гнідий, Г. Драчинський, І. Шорш, В. Арійчук, І. Іванович, С. Галіп, Г. Калинюк, А. Тофан, Н. Журумія, І. Прелич, Ф. Гливка) та 2 ченці (Кирил Козаркевич (+ 24 травня 1917 р.), Герман Ганяк)¹⁷. Всіх їх, крім о. К. Богатирця (відправленого в табір Санкт Марієн¹⁸), «після довгих митарств відправлено в табір Талергоф»¹⁹. По дорозі вони, як русофіли, зазнавали знущань та

¹³ Cuțui A. Participarea clerului ortodox bucovinean la Primul Război Mondial și Unirea românilor din 1918. P. 52-53.

¹⁴ Ботушанський В. Місто в період австрійського правління. С. 149.

¹⁵ Богатирець К. История Буковинской епархии. *Rusin Jurnal Librari. Библиотека журнала «Русин»*. Кишинев, 2015. № 1. С. 195.

¹⁶ Богатирець К. Вказ. Праця. С. 194.

¹⁷ Кисель-Киселевській Діонісій Кл., прот. Политическое положение русскаго народа въ Буковинѣ въ началъ войны. *Талергофскій альманахъ. Пропамятная книга австрійскихъ жестокостей, изуверствъ и насилій надъ карпато-русскимъ народомъ во время всемірної войны 1914-1917 гг.* Выпускъ второй. Терроръ въ Галичинѣ. Терроръ въ Буковинѣ. Отзвуки печати. Терезинъ, Гминдъ, Гнасъ и др. Беллетристика. Львовъ, 1925. С. 57.

¹⁸ Ciuciko M. „Adevăratul șef, un om de mare caracter...”. *Destinul unui preot bucovinean – Arhiepiscopitar-Stavrofor dr. Cassian Bohatyreț (1868-1960) pe fundalul a trei epoci istorice. Glasul Bucovinei Revistă Trimestrială De Istorie Și Cultură*. Cernăuți-București, 2023. Nr. 1-4. Anul XXXI. Nr. 115-118. P. 32.

¹⁹ Кисель-Киселевській Діонісій Кл., прот. Вказ. праця. С. 57; Добрянський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 623.

побоїв з боку військових та цивільних обивателів – австрійських патріотів²⁰.

Крім згаданих священників, за твердженням о. Д. Кисиль-Кисилівського, у Талергоф було відіслано також п'ять слухачів богословського факультету Чернівецького університету²¹. До Зальцбурга було вислано проф. богословського факультету протопр. Є. Козака. Священик К. Томович був переселений до Грацу (16 листопада 1918 р.). А священників В. Яворовського і А. Кибидевича звільнили воєнні суди. Священника Д. Лагадина звільнив після кількадечного арешту полковник Е. Фішер за клопотанням маршалка барона Г. фон Василька, отця Г. Калинюка також невдовзі було відпущено на свободу²².

Іл. 3. Протоієрей Т. Драчинський як військовий православний капелан (за А. Жуковським)

²⁰ Кисель-Киселевській Діонісій Кл., прот. Вказ. праця. С. 58-59.

²¹ Кисель-Киселевській Діонісій Кл., прот. Вказ. праця. С. 57-58; Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 624.

²² Кисель-Киселевській Діонісій Кл., прот. Указ соч. С. 57; Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 623.

«Крім цих, – свідчить о. Д. Кисіль-Кисилівський, – були ще арештовані кільканадцять румунських священників, які потім були звільнені воєнним судом і відпущені додому. Також з Талергофа звільнено після декількох місяців українських і румунських священників на клопотання їх послів»²³. Зокрема, з-поміж румунських священників був арештований та інтернований до табору в Мункачі священник Василе Магйор з громади Гореча під Чернівцями, який доводився дядьком по матері директору поліції К. Тарангулу та адвокату Е. Тарангулу, старості Сучавського повіту, про що останній згадував у своїх мемуарах²⁴.

За словами отця Д. Кисіль-Кисилівського, внаслідок цих депортацій, «північна частина Буковини залишилася майже без кліриків. Зі священників-русофілів, залишилися вдома незачепленими лише Орест Козак, д-р Василь Антимович, Олександр Тотоскул, Іларіон Кадишук і майже всі ті, які належали до «української партії»²⁵.

З кінцем серпня 1914 р. після боїв біля Новоселиці, Боян та Раранча зайняли російські війська цілу північну частину Буковини²⁶. 31 серпня австрійські війська та Крайове управління залишило Чернівці. А керівництво міста, у супроводі митрополита Буковини і Далмації Володимира (Репти), передало російському командуванню біля цукроварні на Жучці ключі від міста. Увечері біля ратуші російських генералів О. Павлова й Т. Арютинова та їхніх офіцерів зустрічали міські очільники, митрополит Володимир (Репта) у повному облаченні з консисторськими радниками, клірики інших віросповідань. Козачий генерал Т. Арютинов зажадав з городян внесення контрибуції в розмірі 600 тис. карбованців золотом і сріблом. На прохання митрополита Володимира цю суму було знижено до 300 тис. карбованців²⁷. Частину коштів вніс золотом і сріблом митрополит Володимир²⁸. Коли необхідна контрибуція була

²³ Кисель-Киселевській Діонісій Кл., прот. Указ соч. С. 57-58; Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 pp.). С. 624.

²⁴ Tarangul E. Amintiri; vol. îngrijit de Radu Florian Bruja, Lucian Nastasă Kovács. Cluj-Napoca – București, 2016. С. 32.

²⁵ Кисель-Киселевській Діонісій Кл., прот. Указ соч. С. 58; Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 pp.). С. 624.

²⁶ Бажанський І. Вказ. Праця. С. 32.

²⁷ Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 pp.). С. 61-64.

²⁸ Цит. праця. С. 573.

зібрана, генерал О. Павлов в останній момент відмовився її прийняти, задовольнившись тим, що нагнав на городян страху²⁹.

15 вересня 1914 р. новопризначений російський цивільний чернівецький губернатор колезький радник С. Євреїнов, після зустрічі з бургомістром і представниками магістрату Чернівців, наказав тієї ж ночі заарештувати бургомистра Вайсельберга та інших відомих чернівчан. Наступної днини відбулася зустріч губернатора з духовенством. При цій нагоді православний митрополит Володимир став просити за арештованих. Губернатор відмовився їх звільнити, зажадавши, натомість, від владики, щоби той у співслужінні з духовенством відправив 18 вересня в кафедральній церкві подячне богослужіння за царя. Митрополит відмовлявся під приводом того, що є таємним радником цісарського двору, але Євреїнов на те незважав. Зрештою, під тиском губернатора, митрополит змушений був дати згоду³⁰. 19 вересня (2 жовтня) 1914 р. за розпорядженням митрополита в «Листку розпоряджень архієпископської консисторії православної Буковинської архієпархії» вийшов друком циркуляр до духовенства за № 7941, у якому давалася вказівка «въ время совершения церковныхъ богослужений возносить молитви о здравіи и благоденствіи (...) Императора Николая Александровича всея Россіи, супруги его благочестивішей государыни Императрицы Александры Феодоровны, наследника его благовѣрнаго государя цесаревича и великаго князя Алексія Николаевича и о дарованіи победы всероссійскому православному христілюбивому воинству, а в проповядяхъ приглашать населеніе принимать русское войско и русскихъ людей какъ братьевъ, пришедшихъ освободить ихъ отъ иновѣрнаго гнета и насилія, съ тѣмъ, чтобы они подъ державой русскаго царя слились въ едино съ Великой Россіей»³¹. Уклав цей обіжчик професор теології архімандрит-вікарій Євсевій (Попович), а підписали митрополит Володимир (Репта) та вікарний архімандрит Артемон (Манастирський)³².

Сам чернівецький губернатор у «Короткому звіті щодо управління Чернівецькою губернією», описуючи свої стосунки з

²⁹ Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 65-66.

³⁰ Попович О. Відродження Буковини. *Буковинський журнал*. 1992. Ч. 2-3. С. 174; Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 71, 582-584.

³¹ Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914–1921 рр.). Документи і матеріали. Чернівці, 2009. С. 24-25; Прокопович Е. Кінець австрійського панування в Буковині. Чернівці, 2003. С. 13-14; Cenușă C., pr. Mitropolitul Vladimir Repta (1841–1926). *Teologie și viață*. 2014. № 5-8. P. 182.

³² Попович О. Вказ. праця. С. 174.

Буковинсько-Далматинським владикою та його кліром, зазначав, що «митрополит Володимир Репта не відмовився особисто служити молебень за здоров'я государя імператора та видати циркуляр про згадування Російського правлячого дому в церквах його єпархії», наголошуючи, при цьому, що їхні відносини «були цілком коректні та доброзичливі і, коли виникали певні непорозуміння, то лише з єврейського питання, оскільки він чи то зі страху, чи з інших причин, надавав євреям надто велике покровительство та пробував втручатися у розпорядження щодо цих справ»³³.

**Лл. 4. Вікарний архімандрит Артемон (Манастирський)
(Фото з «Candela»)**

Однак, попри поступливість владики вимогам окупаційної влади, очільники російської адміністрації зайнятих за правом війни територій усвідомлювали, що Буковинський архієрей погодився на їхні вимоги аж ніяк зі щирих почуттів, а лише під тиском обставин, тому ставилися до нього з недовірою. Зокрема, у листі тимчасового генерала-губернатора Галичини графа Г. Бобринського до чернівецького губернатора С. Євреїнова від 1 жовтня (18 вересня)

³³ Краткий отчетъ по управленію Черновецкой губерніей за періодъ времени съ 1 сентября по 7 октября 1914 г. и съ 17 ноября 1914 г. по 1 февраля 1915 г., б. Черновицкогo губернатора камеръ-юнкера Двора ЕГО ИМПЕРАТОРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА Евреїнова. Кіевъ, 1915. С. 2; Раздорский А.И. «Краткий отчет по управленію Черновецкой губерніей» в 1914-1915 гг. губернатора С.Д. Евреїнова как исторический источник. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Исторические науки.* Т. 2 (68). № 3. Симферополь, 2016. С. 131.

1914 р. стосовно владики Буковини Володимира (Репти) вказувалося: «До митрополита пропонується ставитися з певною обережністю, бо у майбутньому Галичина і Буковина будуть підпорядковані одному православному архієпископу, Репту тоді можна буде відсторонити від справ»³⁴. Водночас російська адміністрація вирішила ущільнити митрополита у його розкішних палатах: у резиденції влаштували шпиталь під егідою Червоного Хреста, де лікувалися 200 російських солдат, хворих на сифіліс³⁵. Але це не завадило Буковинському православному владиці усіма засобами допомагати своїм країнам, без огляду на конфесійну та національну приналежність, у складних обставинах війни.

Сучасник подій чернівчанин І. Грьоніх пізніше так згадував про цю безкорисливу діяльність архіпастиря на користь чернівецької громади: «Він не питав, якої віри людина, якої вона національності; всякий, хто був у небезпеці, всякий, кого утискали, поспішав до палацу резиденції і знаходив тут вірний захист. Як батько про своїх дітей, так митрополит піклувався про населення міста, і багато подій могло би отримати набагато більш загрозливий розвиток, якби своєчасно цей князь церкви не подав свій голос»³⁶.

Коли у Чернівцях забракло готівки і без пенсій та жалювання опинилися австрійські чиновники, професори, пенсіонери, а також клірики всіх конфесій, які залишилися на окупованій території, проблема була вирішена через посередництво Румунського консульату заходами митрополита Буковини й Далмації Володимира (Репти) та голови суду Якубовича. А дістався до м. Ватра Дорней і привіз гроші до Чернівців у сумі 500 000 кр. секретар консисторії Є. Нещук³⁷.

Варто відзначити, що населення, яке перебувало на окупованій території, у тому числі й православні священники, зазнавали з боку російських солдатів насильства та грабунків. Так, був пограбований козаками священник с. Топорівці Д. Митрофанович, дім якого було вщент сплюндровано³⁸. Також зазнали плундрування з боку

³⁴ Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918. Документи / Упорядкування, коментарі переклад з німецької та російської мови В.М. Ботушанський. Чернівці, 2014. С. 45.

³⁵ Цит. праця. С. 57.

³⁶ Gronih I. Un Album al Cernăuți = Album von Czernowitz. Cernăuți, 1925. P. 18.

³⁷ Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 590; Запаловський В. Чернівці в обіймах Першої світової війни. «І». Незалежний культурологічний часопис. 2009. № 56. С. 77.

³⁸ Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918. Документи. С.65; Bălan T. Bucovina în războiul mondial. Cernăuți, 1929. P. 64.

російських вояків будинки священників у Магалі, Лужанах та Садогурі³⁹.

Та невдовзі оперативне становище на Буковині змінилося і увечері 20 жовтня австрійські підрозділи увійшли в Чернівці⁴⁰. Після поспішного від'їзду російського губернатора С. Євреїнова з м. Ватра Дорней, що в південній Буковині, повернувся крайовий президент граф Р. фон Меран, який привіз гроші для виплати заборгованості по жалуванню для урядників та духовенства всіх віросповідань⁴¹.

Відразу після відступу росіян митрополит Володимир (Репта) був поінформований про прибуття графа Мерана, президента Буковини. Щоб уникнути звинувачень у зраді та іредентизмі за свої дії під час першої російської окупації митрополит Буковини й Далмації Володимир надіслав 18 (31) жовтня 1914 р. до крайового управління Буковини телеграму, у якій повідомляв про вимушені обставини своєї співпраці з російською адміністрацією, констатуючи: «Як митрополит [я] просив знизити суму, накладену на місто російським командуванням [600 тис. к.], бо населення бідне. Неугодних осіб арештовували і висилали. Висилка загрожувала багатьом. Сім тижнів залишався у місті, щоб захищати населення.

Коли мене змусили служити службу Божу на честь російського царя, то ми молилися кожен за свого царя: ми – за свого, росіяни – за свого. Коли служив службу за убійних російських солдат з примусу, то одночасно служив і за перемогу Німеччини й Австрії»⁴².

Владика також відкликав свій циркуляр від 19 вересня через інший циркуляр, опублікований у «Foaia ordinaciuniior», кажучи, що все, що він робив за російської окупації, він робив тільки під тиском багнетів. Проте Меран «порадив» старому митрополиту «за станом здоров'я» відбути до Ватра Дорней, тим паче, що це було також бажанням центрального уряду у Відні⁴³.

Австрійська жандармерія, якою керував Е.Фішер, розпочала арешти тих, хто співробітничав з росіянами, вів антиавстрійську агітацію. У співробітництві та агітації було звинувачено чимало руснаків-українців та румунів, але на захист останніх стало румунське закордонне відомство. Тому буковинських румунів, які

³⁹ Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918. Документи. С. 57, 62; Кисель-Киселевській Дюнісій Кл., прот. Указ. Соч. С. 60; Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 627.

⁴⁰ Буковина: історичний нарис. Чернівці, 1998. С. 209.

⁴¹ Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 79.

⁴² Цит. праця. С. 56–57.

⁴³ Grămadă I. Martiriul românilor bucovineni. *Adevărul*. Anul XXVIII, No. 10090, vineri – 17 aprilie 1915. P. 1.

займалися великорумунською пропагандою, а серед них були й священники Буковинської митрополії, як правило, арештовували на короткий термін, а потім відпускали. Так, були заарештовані, а потім відпущені румунські священники А. Андроник, Ілліуц, О. Ланевський та багато інших⁴⁴.

Наразі австрійська влада не чіпала Буковинського православного архієрея за виданий ним циркуляр, оскільки не бажала викликати негативну реакцію Румунії, де владика користувався авторитетом і на вступ якої у війну на боці Троїстого союзу ще мали сподівання цісар і кайзер.

А митрополит Володимир (Репта) тим часом намагався допомогти заарештованим та інтернованим австрійською владою буковинським священникам як румунської, так і української національностей⁴⁵. Зокрема, коли 22 жовтня 1914 р. інтерновані в Талергофі православні священники з Буковини І. Преліч, М. Журумія, Д. Драбик, Е. Маковієвич, Д. Кисилівський, А. Тофан та К. Козаркевич звернулися з листом до надвірного радника архіпресвітера-ставрофора д-ра Е. Воюцького, який перебував у Відні, з проханням посприяти у справі полегшення їхнього важкого становища і той переслав цього листа в консисторію у Чернівці, православний владика Буковини 24 жовтня (6 листопада) направив відповідне клопотання до президії ц. к. Крайового управління. У ньому архієрей сповіщав президію, що консисторія отримала петицію буковинських православних священників, інтернованих в Талергофі біля Грацу, у якій вони заявляють, що їм досі ніхто не повідомив причини їхнього інтернування і вони почувають себе цілком невинними та лояльними, оскільки ніхто з них не займався політикою, а їхня участь у товариствах не мала підривного характеру і вони завжди виявляли свій патріотизм і лояльність династії. Також священники скаржаться, що оскільки їх заарештували у літньому одязі, вони не мають ні зимової одежі, ні постільних речей. Змушені спати на розстеленій соломі, а тому можуть застудитися й померти, так як це сталося з їхнім колегою о. Симеоном Волощуком, який помер від застуди 12 жовтня. Будучи відправлені до ц. к. судів у Чернівцях та Станіславові без грошей, тепер страждають від злиднів. Тому священники просять зробити запит до компетентної влади щодо їхнього звільнення або надання можливості вільно використовувати на утримання кошти з платні. У кінці листа, підписаного митрополитом Володимиром та о. д-ром

⁴⁴ Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918. Документи. С. 55, 58.

⁴⁵ Cuțui A. Participarea clerului ortodox bucovinean la primul razboi mondial și unirea romanilor din 1918. – P. 88.

К. Бриндзаном вказується, що консисторія клопочеться перед високодостоїнною президією ц. к. Крайового управління у справі петиції інтернованих священників із співчуття до їхнього становища⁴⁶.

З документів також відомо, що деякі інтерновані священники, через нестерпні умови утримання, не очікуючи позитивного рішення у своїй справі з боку австрійської влади, намагалися рятуватися втечею з місць утримання. Так, на початку листопада 1914 р. військова управа м. Грац інформувала президію крайового управління Буковини про втечу з Талергофа біля Грацу священників Д. Дробота, О. Маковієвича, а також Г. Василевича. Прохаючи доправити означених осіб під вартою до військового суду у Станіславові, керівництво таборів для інтернованих просило уточнити причину їхнього інтернування до Талергофу (русофільські настрої, політична неблагонадійність)⁴⁷. У відповіді Чернівецького повітового управління крайовому управлінню Буковини повідомлялося, що «вказані священники були евакуйовані за свої русофільські інтриги». На додаток було зазначено, що за русофільські погляди були також інтерновані політично ненадійні священники П. Мойсюк, А. Тарновецький та згаданий Г. Василевич⁴⁸.

Успіх нечисленного австрійського війська, яке зайняло Чернівці і закріпилося на правому березі Пруту в середині жовтня, виявився короткотерміновим. Австрійці не мали сил довго утримувати буковинську столицю⁴⁹.

26 жовтня об 11 год. російський генерал Т. Арютинов, війська якого знаходилися на лівому березі Пруту, висунув коменданту Чернівців ротмістру Яскевичу вимогу здати місто. Відмова коменданта спричинилася до початку артилерійського обстрілу, під час якого була трохи пошкоджена домова каплиця митрополічої резиденції митрополита Буковини й Далмації. Румунські та українські депутати від Буковини виступили з протестом проти таких дій російської армії, розцінивши цей вчинок як образу релігійних і національних почуттів румунського народу⁵⁰.

Оскільки допомога підрозділам, що обороняли Чернівці, не надійшла, вночі 26 листопада 1914 р. австрійці покинули місто і відійшли на південь. Президент краю граф Меран виїхав

⁴⁶ Державний архів Чернівецької області (далі ДАЧО). Ф.3. Оп.1. Спр. 12069. Арк. 1-2, 3-4.

⁴⁷ Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918. Документи. С. 59.

⁴⁸ Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918. Документи. С. 66.

⁴⁹ Добрянський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 79.

⁵⁰ Заповольський В. Чернівці в обіймах Першої світової війни. С. 79.

автомобілем до Ватра Дорней і дав вказівку митрополиту, який не хотів покидати свою паству, прибути туди ж з консисторією. Наказ було також продубльовано з Відня. Але старенький архієрей не погоджувався на переїзд. Зрештою, крайовий президент змусив митрополита Володимира з консисторією прибути в Ватра Дорней, лише вдавшись до хитрощів, а саме викликавши туди владика з консисторією у службових справах. Прибувши до Ватра Дорней 8 листопада, митрополит дізнався що до Чернівців йому повертатися заборонено. У Ватра Дорней митрополит оселився в «Cunparkhotel». Біля воріт помешкання вартували солдати⁵¹. Через два тижні владика викликав до Ватра Дорней для висвячення 11 студентів-теологів, яких планував хіротонізувати в іереї ще 3 листопада в Чернівцях⁵².

За твердженням К. Костецького, з Дорни митрополит їздив до Відня, де «просив у цісаря о аудієнцію, аби свій циркуляр оправдати, але цісар его не хотів приймати»⁵³. Костецький також констатує, що після повернення зі столиці, владика постійно перебуває у Ватра Дорней, «бо ему не вільно до Черновець вернути. Там же знаходять ся всі члени консисторії і звідтам управляют дієцезієв. Поголоска ходит, що уже по війні ні митрополит, і члени консисторії не повернут на свої давні посади»⁵⁴.

27 листопада 1914 р. російські війська вдруге вступили у Чернівці⁵⁵. З огляду на те, що Чернівецький магістрат на чолі з Барлеоном виїхав до Відня, міські представники, доручили тимчасовому очільнику міста д-ру К. Гостюку та священникам І. Бежану і Г. Шандру справу передачі Чернівців командуванню російських військ.

У перші дні козаки та солдати вдалися до пограбування покинутих міських помешкань. 1 грудня в Чернівці повернувся губернатор С. Євреїнов зі своїм секретарем д-ром Геровським. Він розпорядився, щоби в день іменин царя Миколая II, 19 грудня, в усіх церквах відбулося святкове богослужіння. В православній кафедральній церкві відправлялася святкова літургія в співслужінні

⁵¹ Grămadă I. Martiriul românilor bucovineni. *Adevărul*. Anul XXVIII. No. 10090, vineri – 17 aprilie 1915. P. 1-2; Russische Feindseligkeit gegen das Rumanentum in der Bukowina. *Pester Lloyd*. 1914. 15. dezember. S. 15; Erzbischof Dr. V. Repta in Dorna-Watra. *Wiener Stadt- und Vorstadt- Zeitung*. 1914. 29. November. S. 2; Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 79; Попович О. Вказ. праця. С. 174; Die Russische Herrschaft in Czernowitz. *Aeusserung des Erzbischof Dr. Wladimir v. Repta*. *Neue Freie Presse*. 1914. 18. Dezember. S. 7.

⁵² Grămadă I. Martiriul românilor bucovineni. P. 2.

⁵³ Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 79.

⁵⁴ Цит. праця. С. 79.

⁵⁵ Ботушанський В. Місто в період австрійського правління. С. 151.

численного кліру, але без участі митрополита, який разом з радниками консисторії перебував у Ватра Дорней. Після богослужіння військо вишикувалося на плацу перед кафедрою для нагородження. Відтак відбувся обід у губернатора на якому були присутні новий бургомістр Боканча та священники Г. Шандру, І. Бежан та д-р І. Тарнавські – управитель кафедральної церкви.

Варто відзначити, що після другого зайняття Буковини російськими військами, росіяни, як зазначав губернатор С. Євреїнов, втратили підтримку «багатьох православних священників, вивезених та арештованих австрійською владою, а тому і впливати на настрої населення стало дуже важко», а «переведення місцеперебування митрополита і консисторії з Чернівців в Дорну-Ватру і потім до Відня, поставили на чергу питання про єпархіальне управління Буковинською церквою та про способи призначення настоятелів на порожні у великому числі парафії», зауваживши при цьому, що в містах, духовенство, яке залишилося, охоче відновило увесь порядок, встановлений у вересні і беззастережно підкорялося поставлених до них вимогам»⁵⁶. 24 січня 1915 р. Чернівці відвідав генерал-губернатор Галичини граф Г. Бобринський, який побував на молебні в кафедральній церкві, зробив огляд війська та зустрівся з духовенством»⁵⁷.

У другій половині січня російські війська просунулися на південь Буковини, до Кирилибаби. На зайнятих територіях, що були дощенту розорені війною, гостро постала продовольча проблема. Представники місцевих громад зверталися до російської адміністрації з проханнями про допомогу населенню продовольством. Так, священник села Усть-Путила Вижницького повіту у лютому 1915 р. повідомляв до генерал-губернаторства, що його парафіяни терплять крайню нужду в продовольстві і просив доставити в село кукурудзу⁵⁸. Російська адміністрація, намагаючись здобути симпатії місцевого населення, витратила кілька сотень тисяч крб. на закупівлю борошна для голодуючих у районах дії 8-ї та 9-ї армій⁵⁹. Здебільшого спроби російської влади подолати продовольчу кризу та організувати господарське життя Буковини

⁵⁶ Краткій отчетъ по управленію Черновецкой губерніей за періодъ времени съ 1 сентября по 7 октября 1914 г. и съ 17 ноября 1914 г. по 1 февраля 1915 г., б. Черновицкого губернатора камеръ-юнкера Двора ЕГО ИМПЕРАТОРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА Евреїнова. С. 4.

⁵⁷ Заповольський В. Чернівці в обіймах Першої світової війни. С. 79; Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 81-84, 86, 141, 151.

⁵⁸ Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918. Документи. С. 92.

⁵⁹ Цит. праця. С. 91.

мали оказіональний характер. А російські солдати продовжували чинити на захопленій території насильство та грабунки. Зокрема, зі звітів Кіцманського повітового управління крайовому управлінню у Ватра Дорней від 1 та 21 липня 1915 р. відомо, що російськими військами у с. Берегомет-над-Прутом було пошкоджено будинок священника. В Шипинцях парафіяльний будинок та три будинки при ньому спалено. У Кіцмані солдати спалили масток Буковинського православного фонду Загроби. Рухоме майно Релігійного фонду пограбовано⁶⁰. У с. Чуноків священник І. Жулинський ледве врятувався від російських солдатів⁶¹.

Успішне просування австрійської армії у південно-східній частині Галичини спричинилося до зміни ситуації на буковинській ділянці фронту. Російські війська почали відступ на схід. З росіянами покинули край і декілька буковинських православних священників проросійської орієнтації (Влад, В. Велигорський)⁶². За повідомленням начальника поліції К. Тарангула на півдні Буковини факти співробітництва місцевих жителів з російськими військами мали винятковий характер, а священники з гордістю розповідали як вони відмовлялися молитися за російського царя і продовжували відправляти молебні за імператора Франца Йосифа навіть у присутності російських солдатів⁶³.

Увечері 17 лютого 1915 р. росіяни без опору здали Чернівці і були відтіснені австрійцями до Боян. Міське керівництво очолив вчитель малювання Рафаїл Кайндль, до складу магістрату увійшов також священник з церкви св. Параскеви Г. Шандру. З Ватра Дорней до Чернівців прибув президент краю Р. фон Меран⁶⁴. У середині червня 1915 р. австро-угорські війська знову спромоглися вийти на буковинсько-бессарабське прикордоння, де аж до початку літа 1916 р. стабілізувалася лінія фронту⁶⁵.

Затягування війни почало викликати стомленості від неї і породжувало в суспільстві прагнення до миру. Їх відображенням може служити лист митрополита Буковини і Далмації Володимира (Репти) від 22 квітня 1915 р. до Константинопольського патріарха

⁶⁰ Цит. праця. С. 160-162, 165.

⁶¹ Bălan T. Bucovina in razboiul mondial. P. 64.

⁶² Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918. Документи. С. 160-162, 164, 165.

⁶³ Drunen H. F., van. «A sanguine bunch». Regional identification in Habsburg Bukovina, 1774–1919. PhD thesis. P. 329. URL: <http://dare.uva.nl/document/2/126251>.

⁶⁴ Заповольський В. Чернівці в обіймах Першої світової війни. С. 80; Добржанський О., Старик В. Бажасмо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 88-89.

⁶⁵ Жуковський А. Історія Буковини. *Буковина – її минуле і сучасне* / під ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського. Париж-Філадельфія-Дітройт, 1956. С. 297; Заповольський В. Чернівці в обіймах Першої світової війни. С. 82.

Германа V (1913–1918), написаний грецькою мовою та підписаний 13 кліриками, з проханням помолитися за мир⁶⁶.

А, тим часом, австрійська влада вирішила ретельніше взятися за розслідування справи митрополита Володимира та членів консисторії відносно їхньої співпраці з російською адміністрацією у вересі 1914 р. У телеграмі від 4 травня 1915 р. цар Франц Йосиф I усунув Буковинського архієрея з посади і розпорядився розслідувати його справу, але «делікатно». Крайовий президент Р. фон Меран пропонував перевести митрополита з посади і відправити у м. Бистриця (Трансільванія) та розпочати розслідування. Начальник крайової жандармерії Е. Фішер теж рекомендував перевести владику з Чернівців до Бистриці, але застерігав, що у разі війни Румунії проти Австро-Угорщини він може виступити за перемогу румунських збройних сил. На митрополита Володимира і багатьох священників було заведено кримінальні справи за державну зраду, зокрема на вікарія Манастирського і священника І. Кадищука з Дубівців Кіцманського повіту⁶⁷.

Через три місяці уряд перевів керівництво Буковинської митрополії з Ватра Дорней через Клуж до Відня, а потім до Праги. Місцем перебування митрополита Володимира у Празі було визначено готель у готелі «Blauen Stern» («Синя зірка»)⁶⁸, що знаходився на вул. Грабен, 34. Звіди буковинський архієрей управляв своєю єпархією через делегата, отця д-ра К. Бриндзана, майже до кінця війни⁶⁹. Лише у першій половині 1918 р. він переїхав з консисторією до Відня⁷⁰.

За твердженням К. Богатирця, «австрійська влада не розправлявся з владикою Володимиром одразу і не вирішила прийняти проти нього звичайні заходи лише через те, що митрополит був їй потрібен ще для підписки військових позик з коштів Православного релігійного фонду, який банки фінансували тільки тоді, коли під декларацією позики був підпис чинного митрополита»⁷¹. Як свідчить К. Богатирець спершу влада взяла в

⁶⁶ Arhiva Nationala Suceava. Fond Mitropoliei. S.1/4. D.18. f.1-2.

⁶⁷ Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918. Документи. С. 125-126.

⁶⁸ Personalnachricht. *Prager Abendblatt*. 1916. 25. Juli. S.4; Попович О. Вказ. праця. С. 174; Gheorghiu V. Mitropolitul Vladimir de Repta. Calendarul Poporului pe anul ordinar 1927. Cernăuți, 1927. P.50; Păcurariu M. Istoria Bisericii Ortodoxe Române. București, 1991. Vol. 3. P. 190; Богатирец К. Вказ. праця. С. 196; Cenușă C., pr. Op.cit. P.180; Șesan V. Zece ani de la unirea Bucovinei cu Patria-Mamă pe terenul bisericesc. *Zece ani de la unire / de Ion I. Nistor*. Cernăuț, 1928. P. 91.

⁶⁹ Cuțui A. Clerul ortodox bucovinean și Marea Unire din 1918. P. 246.

⁷⁰ Попович О. Вказ. праця. С.174; Gheorghiu V. Op.cit. P.50; Păcurariu M. Op.cit. P. 190; Богатирец К. Указ. соч. С.196; Cenușă C., pr. Op.cit. P. 180.

⁷¹ Богатирец К. Вказ. праця. С. 164.

рахунок позички «40 млн. австрійських крон, що були тоді в готівці у касі фонду, потім підписався владика Володимир «добровільно» на третю позику в 20 млн, на четверту позику – 35 млн, на п'яту – 20 млн, на шосту – 25 млн, на сьому – 30 млн, а на восьму – 30 млн крон, – разом 160 млн крон. Ось чому потрібно було залишити владика Володимира на його посту – щоб його мати під рукою, коли буде потрібно підписувати воєнну позику, а то давно вже були б його зняли з місця і посадили до в'язниці»⁷².

Як зазначалося у зверненні Крайового управління Буковини від 8 жовтня 1915 р. щодо розповсюдження підписки на 3-ю воєнну позику, у попередній 2-й воєнній позиції «не всі верстви населення брали активну участь [...]. Поміщики брали посильну участь у позиції, духовенство – не дуже. Активно використано різні громадські фонди [...]. Тому надалі треба вести інтенсивну пропаганду про необхідність участі у воєнних позиках»⁷³. За наказом австрійської влади консисторія віддала наказ парафіяльному духовенству через патріотичні проповіді в церкві та показуючи власний приклад впливати на парафіян в поширенні воєнного займу. Отож, до четвертого займу мали долучитися священники, клірики-катехити, парафіяни, парафіяльні церкви, а також монастирі. На цьому, зокрема, наголошувалося в циркулярі від 7(12) квітня 1916 р., що надійшов буковинському духовенству з Вагра Дорней⁷⁴.

Подальші потреби Австро-Угорщини в коштах на ведення війни збільшували розміри наступних воєнних позик. Наприклад, Буковинський православний релігійний фонд по 7-й воєнній позиції 1917 р. мав зробити підписку 35 млн крон⁷⁵.

На вимогу ц. к. міністерства землеробства, буковинська консисторія також видавала розпорядження духовенству, аби воно закликало свою паству більш активно працювати на землі, щоб «не п'яді орного поля не зораним і не засіяним»⁷⁶.

З метою задоволення потреб ц. к. армії у кольорових металах австрійська влада листом від 17 грудня 1915 р. розпорядилася забирати в релігійних громадах Буковини церковні дзвони для їх подальшої переплавки. За поданням урядового радника К. А. Ромшторфера, перед утилізацією з мистецьки оздоблених

⁷² Богатырец К. Вказ. праця. С. 196.

⁷³ Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918. Документи. С. 182, 186.

⁷⁴ Foia Ordinăciunilor Consistoriului arhiepiscopesc în afacerile Archidiecezei ortodoxe-orientale a Bucovinei. Anul 1916. Cernăuți, 1929. P. 23, 33-34, 44.

⁷⁵ Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918. Документи. С. 255.

⁷⁶ Foia Ordinăciunilor Consistoriului arhiepiscopesc în afacerile Archidiecezei ortodoxe-orientale a Bucovinei. Anul 1916. P. 13, 15.

дзвонів наказувалося робити відбитки написів та зображень, які слід було передавати на зберігання до церковного музею. Митрополит Володимир довів ці вказівки до відома парафіяльного духовенства Буковинської архієпархії циркуляром №3473/Д/15 від 8(21) грудня 1915 р., виданим у Ватра Дорней⁷⁷. У звіті Крайового управління Буковини від 23 грудня 1915 р. зазначалося, що «станом на 28 листопада 1915 р. із церков Буковини знято і передано для потреб австро-угорської армії 161423 кг церковних дзвонів і 25961 кг інших кольорових металів», а «станом на 23 грудня 1915 р. – 171053 кг дзвонів і 29961 кг інших металів»⁷⁸. 20 березня 1916 р. Буковинська православна консисторія звітувала крайовому управлінню в Ватра Дорней про те, що відповідно урядових розпоряджень, для потреб австро-угорської армії було здано 53 дзвони із 29 сіл, у т. ч. 24 дзвони з 11 сіл в північних повітах, які вивезли у Мараморош-Сігет. А раніше з Буковини вже вивезли під час першої кампанії 93 дзвони з 25 сіл, а в ході другої – 15 дзвонів із 10 сіл⁷⁹. Практика вилучення австрійцями церковних дзвонів в краї продовжувалася до кінця війни.

З метою піднесення патріотизму серед населення Буковини та «повідання відзначених за хоробрість», а також загиблих австрійських воїнів, консисторія, за вказівкою ц. к. крайової шкільної ради, видала 2(15) травня 1915 р. розпорядження духовенству запровадити коштом церковного дискосового збору в кожній парафії диптихи – пом'яники, а під час проповідей виголошувати імена хоробрих воїнів та записувати в диптих полеглих⁸⁰.

Тим часом австрійська жандармерія продовжувала виявляти серед православних жителів Буковини, у тому числі з-поміж церковнослужителів, тих, хто співпрацював з російськими військами під час окупації, або виявляв симпатію до Росії. Зокрема, у листопаді 1915 р. Вижиницьке повітове управління інформувало Буковинську крайову управу про арешт в с. Дихтинець церковного півчого П. Маковійчука за державну зраду, через те, що був довіреною особою русофілів⁸¹.

23 січня 1916 р. Крайове управління Буковини у Ватра Дорней видало розпорядження до всіх повітових управлінь про організацію

⁷⁷ Foia Ordinăciunilor Consistoriului arhiepiscopesc în afacerile Archidiecezei ortodoxe-orientale a Bucovinei. Anul 1916. P. 2-3.

⁷⁸ Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918. Документи. С. 186.

⁷⁹ Цит праця. С. 193.

⁸⁰ Foia Ordinăciunilor Consistoriului arhiepiscopesc în afacerile Archidiecezei ortodoxe-orientale a Bucovinei. Anul 1916. P. 37-38.

⁸¹ Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918. Документи. С. 187.

чергового призову на військову службу⁸². Під цей призов потрапили також і деякі буковинські священно– та церковнослужителі. Так, у «Хроніці православної парафії Джемене з філіалами в Острі та Слетіорі» під 1916 р. вміщено запис про мобілізацію в цей рік місцевого священника о. Димитріє Пергінського та псаломщика Іліє Гуту. Далі вказувалося на те, що довший час в громаді взагалі священника не було, і лише потім прибув як адміністратор цієї парафії о. Георге Преліч⁸³.

4 червня 1916 р., після потужної артилерійської підготовки, 9-та російська армія у ході т. з. Брусилівського прориву почала наступ на фронті від Дністра до с. Добринівці. У ніч на 18 червня 1916 р., форсувавши р. Прут, російські війська увійшли до столиці Буковини та почали просуватися у напрямі Карпат⁸⁴.

Російська офензива вкотре змусила утікати цивільне населення, особливо міських жителів. Втечею рятувалися також православні священники. Так, за свідченням учня вижницької гімназії В. Руснака, уродженця Неполоківців, 22 червня 1916 р. з Вижниці, перед початком боїв, евакуювався парафіяльний священник Т. Семанюк, який разом з ріднею та гімназістами-квартирантами його сестри подався бричкою до с. Виженка до протоієрея І. Осташика. В.Руснак пише, що з часом у того «назбиралося біля 150 осіб різних національностей, стану, віку та статі. Всі вони надіялися, що під захистом православного протоієрея такі ж православні росіяни не будуть робити їм прикростей (...). Кілька днів після того, як фронт відійшов на захід, у Вижниці настала тиша і ми з Мендришорою та Орелецьким рішили вертатися до наших батьків [...]». Це сталося наприкінці червня або на початку липня 1916 року.

Цей раз російська армія стала міцнішими ногами на Буковині, а не так як у 1914 і 1915 роках коли росіяни вважали, мабуть, захоплення Буковини тільки тимчасовим, та тому тоді і не вводили своєї цивільної адміністрації⁸⁵.

Після зайняття росіянами Чернівців головою міської управи став настоятель церкви св. Параскеви екзарх Г. Шандрю, але після 10-ти днів урядування він подав у відставку під приводом того, що громадські справи забирають в нього багато часу, потрібного для душпастирської діяльності. Отож, на його місце бургомістром обрали Мікулі, якого затвердила російська адміністрація⁸⁶.

⁸² Цит. Праця. С. 191.

⁸³ Diacon V. Cronicile Suhei Bucovinene. Iași, 2005. Vol. II. P. 58.

⁸⁴ Ботушанський В. Місто в період австрійського правління. С.152; Жуковский А. Історія Буковини. С. 298.

⁸⁵ Добржанський О., Старик В. Бажасмо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 261-266, 269.

⁸⁶ Rusnac A. Op. cit. P. 26.

Невдовзі до Чернівців з Бессарабії прибув колишній клірик церкви св. Параскеви та доцент Чернівецького університету д-р Л. Герман, румун за національністю, який з відома російської адміністрації почав збирати місцевих православних священників на наради з метою створення нової консисторії, бо митрополит і стара консисторія були вивезені вглиб країни. На одній з нарад головою новоствореного органу було обрано старого консисторського радника архіпр. М. Галіпа, який через стан здоров'я отримав від австрійців дозвіл покинути м. Ватра Дорней і повернутися в Чернівці. Але невдовзі, переймаючись російським патронатом церковним управлінням, архіпр. М. Галіп помер від серцевого нападу⁸⁷.

Після смерті архіпресвітера М. Галіпа скликав Л. Герман знов буковинських православних священників на засідання, яке обрало нову консисторію: головою – архіпресвітера ставрофора д-ра С. Сагіна, професора догматичного богослов'я Чернівецького університету, заступником – о. д-ра Л. Германа, членами консисторії – протоієреїв О. Козака з Путили, Г. Балюшескула з Дихтинця та ще двох румунських парохів з сіл. Сільські члени консисторії мали приїздити на засідання до Чернівців⁸⁸.

З боку російської окупаційної адміністрації справою організації церковної справи на Буковині в 1916 р. займалися протопресвітер армії і флоту Г. Шавельський та його помічник – ординарний професор Київської Духовної академії, доктор церковної історії, протоієрей Ф. Титов, який, за словами отця Шавельського, «був надзвичайно важливий, особливо при зносінах з буковинськими церковними властями, де управління було складено з Чернівецьких архимандритів і протоієреїв, які хизувалися званнями докторів богослов'я, професорів університету та ін.»⁸⁹.

⁸⁷ Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 103–104.

⁸⁸ Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914–1921 рр.). Документи і матеріали. С. 88; Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 107.

⁸⁹ Шавельський Г. И. Воспоминания последнего протопресвитера Русской армии и флота. Нью-Йорк, 1954. Т. 2. С. 38–39.

Іл. 5. Голова тимчасової консисторії архіпр. проф. С. Сагін

Описуючи процес налагодження адміністрування в Чернівецькій архієпархії Буковинсько-Далматинської митрополії при третьому зайнятті краю російськими військами, Г. Шавельський зазначав: «В Буковині все ж нам легше було діяти, ніж в Галичині. Правда, в Буковині нас легко могли звинуватити у втручанні в справи автокефальної церкви. З іншого боку, ми тут зустрілися з докторами богослов'я та професорами-протоієреями, з самолюбством яких рахуватися було не легко. Але обидва ці підводних каменя були обійдені порівняно благополучно. Зате тут на нашому боці був один плюс, який, на жаль, був відсутній в Галичині. Досі, якщо не вважати одного, більш курйозного, ніж значного випадку, ніяких непорозумінь між росіянами і буковинськими церковними властями не було, так як росіяни до цього часу давали самим буковинцям розбиратися у своїх справах»⁹⁰.

Невдовзі в керівництві чернівецької консисторії сталися зміни. 3 березня 1917 р. в. о. голови консисторії О. Козак та член консисторії Г. Балощескул поінформували листом Чернівецького губернатора дійсного статського радника В. Лігіна, що 28 лютого д-р о. Стефан Сагін, що відмовився «від посади члена та голови консисторії» і що «консисторія обрала своїм головою о. протоієрея Ореста Козака»⁹¹.

⁹⁰ Шавельський Г. И. Вказ. праця. С.40-44.

⁹¹ ДАЧО. Ф.27. Оп.1. Спр.136. Арк.5.

**Іл. 6. Голова тимчасової консисторії прот. О. Козак
(фото з родинного архіву О. Кучерявої)**

Першочерговим завданням консисторії на той час була виплата духовенству грошового утримання. Так, начальник Кимпулунзького повіту ротмістр Гартін інформував 20 лютого 1917 р. чернівецького губернатора щодо прохання православного пароха містечка Вама отця Ломиковського відносно видачі духовним особам з цього повіту жалування, яке вони не отримували з 8 листопада 1916 р., а деяким заборгували навіть за вересень місяць і просить губернатора клопотати перед чернівецькою духовною консисторією щодо задоволення цього прохання⁹². 8 березня 1917 р. в.о. голови консисторії протоієрей О. Козак інформував губернатора про невиконання у Кимпулунзькому повіті жалування багатьом духовним особам за червень, липень, серпень, листопад, грудень 1916 р. через нестачу коштів у касі фонду⁹³.

До компетенції обраної в Чернівцях консисторії належали також кадрові та дисциплінарні питання, але затверджувала її рішення російська адміністрація. Так представник воєнного протопресвітера священник Підвисоцький повідомляв в листі до Чернівецького губернатора від 1 квітня 1917 р., що православного священника з с. Мігова Д. Мунтяна, якого консисторія 23 березня 1917 р. призначила старшим священником в Берегомет над Сіретом з правом проживання

⁹² ДАЧО. Ф.27. Оп.1. Спр.136. Арк.13.

⁹³ ДАЧО. Ф.27. Оп.1. Спр.136. Арк.15.

в парафіяльному будинку, а також отримання половини доходів, воєнний генерал-губернатор Усов визнав справедливим⁹⁴.

У травні 1917 р. архієпископ ставрофор д-р С. Сагін повернувся до головування в чернівецькій консисторії. 2 травня 1917 р. він просив у листі до Чернівецького губернатора дозволу для священника с. Кирлибаба Г. Павлюка, який через воєнні дії втік до Румунії, повернутися до Буковини і зайняти вакантну парафію Синівці-Горбівці у Сіретському повіті. А 12 червня 1917 р. розбирав скаргу селянки з с. Киселиці Вижицького повіту Катерини Чечул на священника цього села Тотоескула та псаломщика Семаковського за вимагання надмірної плати при похованні її матері Феодори Карапки⁹⁵.

Як зазначав буковинський народовець, депутат О. Попович, тогочасна чернівецька консисторія, або як її називали священники-українці – румунсько-руська «тимчасова управа православної церкви Буковини», що складалася з голови – професора богослов'я д-ра С. Сагіна, трьох священників-румунів та трьох русинів – отців О. Козака, Г. Балюшескула та І. Кадищука, проводила одверто проросійську політику в церковній сфері⁹⁶.

У кінці липня 1917 р., внаслідок успішної наступальної операції австрійської армії під керівництвом генерал-полковника К. фон Пфляйцера-Балтіна та підрозділів німецького «Карпатського корпусу», російські війська і адміністрація почали відступ з Буковини. 3 серпня 1917 р. австрійські й німецькі підрозділи увійшли до Чернівців⁹⁷. В населених пунктах краю німецькі вояки-союзники нерідко практикували свавільні реквізиції, від яких страждали як селяни, так і духовенство. Так у Кіцмані протопресвітер Г. Теутул змушений був надати німецьким гусарам велику кількість зерна⁹⁸.

⁹⁴ ДАЧО. Ф.27. Оп.1. Спр.136. Арк.24.

⁹⁵ ДАЧО. Ф.27. Оп.1. Спр.136. Арк.48, 50; Чучко М.К. «И взят Бога на помощь»: соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воеводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу). С. 124.

⁹⁶ Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914–1921 рр.). Документи і матеріали. С. 88.

⁹⁷ Бажанський І. Вказ. праця. С. 146-147; Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 126.

⁹⁸ Bălan T. Op. cit. P. 70.

**Іл. 7. Відвідини імператором Карлом I
православного кафедрального собору в Чернівцях 6 серпня 1917 р.
(ONB, Bildarchiv)**

6 серпня, в неділю, з візитом до Чернівців прибув цісар Карл I. Він приїхав автомобілем з Коломиї у супроводі нового крайового президента графа Й. Ецдорфа та генералітету. На площі Ринок біля ратуші високих достойників привітав тодішній голова міста православний парох церкви св. Параскеви екзарх Г. Шандру з членами міської ради. Після вітальної промови о. Шандру, цісар у присутності графа Й. Ецдорфа зустрівся з представниками депутацій, зокрема з православним духовенством міста, яке розташувалося одразу за радниками Чернівецького магістрату. На чолі православних кліриків стояв архіпресвітер ставрофор д-р С. Сагін, колишній ректор університету⁹⁹. Після зустрічі з депутаціями біля ратуші цісар Карл відвідав Чернівецьку православну кафедральну церкву Зішестя Св. Духа, де його зустріли клірики собору екзархи д-р І. Тарнавські та д-р К. Бриндзан.

Бойові дії, що точилися на Буковині в серпні-листопаді 1917 р., як і військові операції 1914–1916 років, спричинилися до пошкодження та руйнування парафіяльних будинків і православних храмів. Наприклад, у с. Джеміне шрапнеллю розтрощило дах парафіяльного будинку¹⁰⁰.

⁹⁹ Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). С. 126-127.

¹⁰⁰ Diacon V. Op. cit. P. 59.

У Калинештах над Черемошем, Люди-Горечі Боянах, Топорівцях та Самушині від шрапнелі і снарядів постраждали парафіяльні церкви. У колишньому монастирі Хрещатик снарядом було пошкоджено притвор каплиці, розташованої над цілющим джерелом. У Кирлибабі та Радівцях від артилерійського вогню зазнали пошкоджень церковні дзвіниці¹⁰¹, У громаді Мелешеуць/Бедеуць вогнем артилерії було ущент зруйновано церкву св. Прокопія, пам'ятку історії, збудовану 1487 року воєводою Молдавії Штефаном Великим. Вціліла лише частина дзвіниці¹⁰².

Іл. 8. Пошкоджена артилерійським снарядом церква св. Дмитрія в Калинештах над Черемошем. Фото зроблено 1 серпня 1917 р.

З 20 травня 1918 р. на Буковині було знято воєнний стан¹⁰³. Аж тепер австрійська влада взялася за ретельне розслідування кримінальної справи стосовно Буковинського митрополита Володимира (Репти) та членів його консисторії, розгляд якої просувався дуже повільними темпами, як то рекомендувало міністерство зовнішніх справ ще в лютому 1918 р.

По завершенні розслідування, міністр культів та освіти д-р Л. фон Квіклінські подав 22 червня 1918 р. цісарю Карлу I докладний звіт у

¹⁰¹ Чучко М.К. Православна обитель над Прутом: минуле і сьогодення чоловічого монастиря Різдва Пресвятої Богородиці «Гореча» в Чернівцях. Чернівці, 2012. С. 113; Чучко М. У горнілі випробувань: Православна Церква на Буковині в 1914–1919 рр. С. 70, 72-74, 79-80, 97-98.

¹⁰² Morariu L. Ce-a fost odata din trecutul Bucovinei. Cernauti, 1922. P. 58-59

¹⁰³ Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918. Документи. С. 299.

цій справі, та висловив пропозиції, щодо усунення з посади митрополита та консисторських радників¹⁰⁴.

Остаточне врегулювання питання з церковним керівництвом на Буковині принесла цісарська постанова від 21 серпня 1918 р. на основі звіту міністра віросповідань і освіти Г. фон Мадейського-Порая. Митрополита д-ра Володимира (Репту) було звільнено з посади, проте йому було залишено титул та прибутки, що він отримав до цього часу¹⁰⁵.

У циркулярі від 8 (21) серпня 1918 р. за № 219 вказувалося, що цісар повелів призначити новими консисторськими архімандритами настоятеля монастиря Драгомирна архімандрита-старофора Іполіта Воробкевича та парафіяльного священника з Довгопілля Тита Тимінського. Циркуляр від президії підписав митрополит Володимир¹⁰⁶.

18(31) серпня 1918 р. з Відня за підписом митрополита Володимира (Репти) надійшов ще один циркуляр, у якому містився заклик президії ц. к. уряду щодо оповіщення 1 вересня відозви міністерства продовольства до населення, аби воно здавало на потреби військових молоко та хліб¹⁰⁷. Наступні циркуляри для Буковинської архієпархії підписували уже її нові очільники – І. Воробкевич та Т. Тимінський, оскільки, по довгих роздумах і розмірковуваннях зважився митрополит, а з ним і вся консисторія, внести прохання про своє звільнення та пенсіонування¹⁰⁸.

Зведення у сан консисторських архімандритів Тарасія Тимінського та Іполіта (Воробкевича), за повідомленням газети «Буковина» від 6 вересня 1918 р.», планувалося «вже 16-го с.[ього] м.[ісяця]». Але зауважувалося, що «перед тим ще має о. Тимінський відбути новіціат монашого чину¹⁰⁹. Відтак буде виписаний конкурс на посади радників і архипрезвитерів, по чім відбудуться конкурсні іспити, що потриває що найменше до кінця року»¹¹⁰.

1 (14) вересня циркуляром за № 224 адміністратор буковинської православно-східної архідієцезії архімандрит-ставрофор Іполіт (Воробкевич) оповістив духовенство, що він за розпорядженням

¹⁰⁴ Прокопович Е. Вказ. праця. С. 14.

¹⁰⁵ Cenușă С., рг. Op. cit. P. 182; Прокопович Е. Вказ. праця. С. 15.

¹⁰⁶ Foia Ordinăciunilor Consistoriului arhiepiscopesc în afacerile Archidiecezei ortodoxe-orientale a Bucovinei. Anul 1918. Cernăuți, 1919. С. 5-6.

¹⁰⁷ Foia Ordinăciunilor Consistoriului arhiepiscopesc în afacerile Archidiecezei ortodoxe-orientale a Bucovinei. Anul 1918. P. 7.

¹⁰⁸ Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914–1921 рр.). Документи і матеріали. С. 141.

¹⁰⁹ При постриженні в ченці о. Тит Тимінський прибрав собі монашеське ім'я Тарасій.

¹¹⁰ Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914–1921 рр.). Документи і матеріали. С. 149.

міністерства культів та освіти перебрав «у Відні дня 7 септемврія н.с. с.р. акти відносячі ся до консисторії», і з сьгоднішнього дня розпочинає своє урядування¹¹¹.

6 (19) вересня у Чернівцях за підписом І. Воробкевича та Т. Тимінського вийшов циркуляр про оголошення конкурсу на заміщення посад в румунській та українській частині буковинської консисторії¹¹².

Митрополит Володимир повернувся до Чернівців тільки у вересні 1918 р. Привітати архіпастиря до митрополичого палацу прибула делегація румунського духовенства, у складі якої знаходилися також священники-русофіли Є. Козак та К. Богатирець¹¹³.

**Іл. 9. Архімандрит Іполіт (Воробкевич)
(«Österreichische Illustrierte Zeitung»)**

12(25) вересня митрополит Володимир здійснив у митрополичому параклісі (каплиці) св. Іоанна Нового в резиденції зведення нових

¹¹¹ Foia Ordinăciunilor Consistoriului arhiepiscopesc în afacerile Archidiecezei ortodoxe-orientale a Bucovinei. Anul 1918. P. 11.

¹¹² Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914–1921 рр.). Документи і матеріали. С. 153-154.

¹¹³ Ткачук І. Церковно-релігійне життя. Буковина – її минуле і сучасне/ Під ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського. Париж-Філядельфія-Дітройт, 1956. С. 741; Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914–1921 рр.). Документи і матеріали. С. 149; 2023, Ciuciko M. „Adevăratul șef, un om de mare caracter...”. Destinul unui preot bucovinean – Arhiepiscopitar-Stavrofor dr. Cassian Bohatyreț (1868-1960) pe fundalul a trei epoci istorice. P. 33.

очільників архієпархії в консисторські архимандрити. При цьому обидва достойники одержали митру і жезл.

Лл. 10. Архимандрит Тарасій (Тимінський) (за А. Жуковським)

По своєму посвяченні вони звернулися 14 вересня до кліриків та вірян Буковинської архієпархії з циркуляром, у якому повідомили про своє зведення в сан архимандритів-митрофорів: «Подаючи се до відома православних братів наших духовних і мирян, народности румунської і української, з натиском просимо їх, щоби дали теж всяку поміч моральну і реальну в сих незвичайно тяжких часах, в яких тепер знаходиться наша свята церков і дорога спільна нам всім вітчизна. Най злучаться, най відвергнуться самі себе і най вознесуть ся лише до висоти звання свого, ступаючи в кожному вигляді добрим приміром наперед, навчаючи молодіж і наставляючи старших, щоби шанували закони і любили вітчизну та цісаря, і щоби молилися з глибини серця за побіду противників наших і за почесний мир»¹¹⁴.

За таких обставин, після зміни керівництва Чернівецької архієпархії, українці на короткий час досягли в православній Церкві на Буковині рівноправного становища з румунами. Проте поразка Габсбургів у Першій світовій війні та розпад Австро-Угорщини спричинилися до загострення боротьби між українцями і румунами

¹¹⁴ Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914–1921 рр.). Документи і матеріали. С. 152-153, 157.

за владу в краї та визначення його майбутньої державної приналежності. Частина православних кліриків теж включилися у ці національні змагання. Священники-українці, як і українські політичні діячі, обстоювали ідею злуки північної частини Буковини з рештою українських земель, а румунське духовенство, услід за румунськими політиками, стояло за об'єднання всієї Буковини з Румунським королівством. 11 листопада 1918 р. в Чернівці увійшли румунські війська, які через декілька днів зайняли всю Буковину. Після акту приєднання краю до Румунії, з неприхованим ентузіазмом підтриманого місцевим румунським духовенством, митрополит Володимир (Репта) повернувся до керівництва митрополією¹¹⁵.

Отже, лихоліття Першої світової війни справили негативний вплив на становище Чернівецької архієпархії Буковинсько-Далматинської митрополії. У ході бойових дій на території краю багато парафіяльних будинків і храмів зазнали пошкоджень і руйнувань. Духovenство потерпало від реквізицій і грабунків військ воюючих сторін. Чимало священників було арештовано і відправлено в табори, багато кліриків стали біженцями. Більш молоді священники були мобілізовані для служби капеланами до австрійської армії.

На певний час, внаслідок воєнних дій, було дезорганізоване церковне управління. Митрополит Володимир (Репта), залишаючись у Чернівцях під час першої російської інвазії в 1914 р., вимушено співпрацював з російською адміністрацією, що стало причиною для його інтернування австрійцями вглиб країни. Після відправки митрополита у серпні 1918 р. на pokій, цісар передав керівництво архімандритам Іполіту (Воробкевичу) та Тарасію (Тимінському). За цих обставин українці на певний час досягли паритету з румунами в управлінні Православною Церквою краю. Ситуація в церковній сфері зазнала змін лише після прибуття на Буковину в листопаді 1918 р. румунських військ.

¹¹⁵ Чучко М. У горнілі випробувань: Православна Церква на Буковині в 1914–1919 рр. С. 30-33, 41, 49, 52-54, 82-83, 85.